

Ключевые слова: топливно-энергетическая сфера, предотвращение преступности, механизм предотвращения преступлений, техническая модернизация, имущественный комплекс.

TECHNICAL MODERNIZATION OF OBJECTS OF FUEL AND ENERGY SPHERE AND STRENGTHENING OF GUARD OF PROPERTY COMPLEXES — ONE OF DIRECTIONS OF PREVENTION OF CRIMES

Khristich I. A.

The question of realization of technical modernization and strengthening of guard of property complexes of Fuel and Energy sphere of Ukraine with the purpose of prevention of crimes of economic orientation heaved up, that is accomplished in this sphere of management. The concept of prevention of criminality is exposed. The existent mechanism of prevention of crimes is analyzed in a Fuel and Energy sphere and basic directions of his improvement are offered.

Key words: Fuel and Energy sphere, prevention of criminality, mechanism of prevention of crimes, technical modernization, property complex.

УДК 343.988(075)

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ СКЛАДОВІ ВІКТИМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

*І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;

*Л. О. Шевченко, кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин
Інститут вивчення проблем злочинності НАПрН України*

Розглянуто окремі соціально-психологічні складові віктимності особистості, її віктимногенні якості, агресивна та пасивна моделі віктимної поведінки. Віктимність певним чином залежить від особистісних характеристик, соціального статусу людини, ступеня конфліктогенності ситуації для особи.

Ключові слова: віктимність, реалізована віктимність, особистість, адаптація, агресивність, інфантилізм, запобігання злочинності.

Постановка проблеми. Подальший розвиток нашої країни неможливий без створення надійного механізму запобігання злочинності. Ефективне запобігання злочинності неможливе без уявлення її реальних обсягів. У першу чергу необхідно мати уявлення щодо вивчення рівня віктимізації населення з метою як адекватного оцінювання стану злочинності, так і шкоди, якої вона завдає, а також із метою запобігання злочинності. Латентна віктимізація має місце тоді, коли потерпілий від злочину в офіційних документах не враховується, оскільки про нього відсутні відомості у правоохоронних органах.

На перехресті сучасної кримінології та психології сформувалася галузь знань, а саме віктимологія як наука поведінку жертви. Віктимність (від *лат.* *victima* — жертва, комплекс жертви, роль жертви) тлумачиться як стійка особистісна якість, що характеризує об'єктну характеристику індивіда ставати жертвою зовнішніх обставин і активності соціального оточення або схильність суб'єкта до поведінки у взаємодії з іншими виявлятися жертвою. Віктимність виявляється у різноманітних сферах життєдіяльності людини, особливо у міжособистісних стосунках. На думку О. Бовть, стан злочинності та рівень віктимізації у суспільстві в усі часи вважалися невід'ємними елементами його певної морально-правової характеристики [1, с. 131].

Корисним є вивчення і використання зарубіжного досвіду застосування порівняльного аналізу з метою встановлення рівня віктимізації населення як одного з найбільш об'єктивних і вірогідних методів одержання інформації про стан злочинності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні проблеми латентної віктимології розглядалися в низці наукових праць вітчизняних учених і представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це роботи Л. Багрія-Шахматова, М. Бажанова, Ю. Бауліна, О. Бойка, В. Борисова, В. Коновалова, М. Коржанського, О. Лисодеда, А. Репецької, В. Рибальської, Д. Рівмана, В. Тація, В. Тулякова, В. Христенко, О. Юрченко та ін. Як вважає В. Рибальська, погоджуючись із В. Коноваловим, віктимність доцільно розрізняти залежно від чинника, що її зумовлює, а саме: віктимність як сукупність соціально-психологічних якостей особистості, пов'язаних з особливостями її соціалізації; віктимність як виключно соціальна «безособова» якість, зумовлена виконанням соціальних функцій (професійна віктимність); віктимність як біофізіологічна якість особи (вікова віктимність); віктимність як наслідок патологічного стану особи [2, с. 68]. Віктимність включає індивідуальну віктимність, масову (групову) віктимність, видову віктимність. Досліджуючи індивідуальну віктимність, Д. Рівман зауважив, що цей вид віктимності є зумовлений наявністю злочинності стан уразливості окремої особи, який виражається в об'єктивно притаманній людині здібності стати жертвою зло-

чину [3, с. 42]. Отже, індивідуальна віктимність — якість конкретної людини, зумовлена сукупністю соціальних, психологічних, біофізичних чинників, які підвищують у тій чи іншій життєвій ситуації вірогідність стати жертвою злочину. Масова віктимність, тобто віктимність об'єктивно існуючої певної спільноти, характеризується майже аналогічними із злочинністю показниками: рівень, структура, динаміка. Співвідношення між індивідуальною віктимністю та масовою віктимністю можна розглядати як співвідношення окремого злочину та злочинності у цілому. Тому цілком доречно виділити латентну віктимність за аналогією з латентною злочинністю [3, с. 77]. Російський психолог М. Одинцова вважає, що доцільно розглядати два конститутивних типи віктимності: особистісну та рольову. Безперечно, особистісна віктимність впливає на рольову поведінку, оскільки зазнає потужного впливу особистісних особливостей людини [4, с. 84]. Крім того, особистісна віктимність інколи є чинником, який впливає на вибір поведінки в значущій ситуації та зумовлює набуття особою віктимного досвіду. На думку Д. Сорокотягіної, віктимність — це дія або, навпаки, бездіяльність осіб, при яких вони стають жертвами злочину в типових і нетипових для них ситуаціях [5, с. 34].

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз стану латентної віктимності в нашій країні, а також пошук шляхів удосконалення його обсягів, оскільки набутий віктимний досвід, якщо він не усвідомлюється і не аналізується, може призвести до поблажливого чи суперечливого ставлення до протиправної поведінки та, як наслідок, до можливого формування різних форм девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Жертва злочину — це складне інтегруюче поняття, що включає і біологічні, і психологічні, і соціальні сторони людини. Як слушно зазначав В. Кудрявцев, діяльність людини не можна розглядати як просту реакцію на зовнішню сферу. Конкретна ситуація породжує вольовий акт не сам по собі, а лише у взаємодії з особою конкретної людини, переломлюючись крізь її інтереси, погляди, звички, особливості психіки та інші індивідуальні риси [6, с. 10].

Відомо, що характер діяльності накладає певний відбиток на особу. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати, як це прийнято у кримінологічній науці, окремі морально-психологічні риси й особливості жертви злочину, оскільки узагальнені і проаналізовані на рівні статистичного спостереження вони дають важливі відомості для більш поглибленого вивчення проблеми.

У вітчизняній і зарубіжній кримінологічній науці значна увага приділяється особі жертви злочину такими дослідниками, як Л. Франк, В. Христенко, Д. Сорокотягіна, Р. Блек Борн, Дж. Мілль, Т. Мішель.

З метою вивчення окремих психологічних складових віктимності особистості було проведене дослідження, у якому взяли участь 218 осіб.

У першу групу були включені злочинці молодіжного віку, особи чоловічої та жіночої статі, які відбувають покарання в установах Державного департаменту виконання покарань у Харківській області, — усього 126 осіб. Друга група складалася із персоналу установ виконання покарань віком від 24 до 35 років — усього 92 особи. У дослідженні використовувалися методика О. Андроннікової «Схильність до віктимної поведінки», методика «Особистісний диференціал», анкетування, вибірково вивчалися матеріали справ та картотеки первинної діагностики психологів установ. Дослідження проводилося анонімно із застосуванням кодованого імені респондентів. Основним завданням дослідження стало виявлення віктимізованих осіб за критерієм реалізованої віктимізації та за критерієм потенційної схильності до віктимної поведінки. Реалізована віктимність вивчалася за допомогою розробленої нами анкети, яка містить формально-демографічні відомості, відомості щодо порушення прав респондентів та заподіяної шкоди, відомості щодо рис характеру, окремих якостей та властивостей особистості, дій, які стали причиною тому. Потенційна віктимність вивчалася шляхом психологічного тестування.

За результатами анкетування з'ясовано, що 87,6 % злочинців та 41,2 % контрольної групи мають віктимний досвід, тобто реалізована віктимність у групи злочинців вірогідно вище, ніж у групі персоналу установ. Жінки-злочинниці відмітили, що вони стали реальними жертвами таких злочинів, як шахрайства, квартирні та кишенькові крадіжки, насильство у сім'ї. Чоловіки-злочинці частіше стають жертвами вимагання, грабежів, потерпають від насильства з боку однолітків та батьків. Зауважимо, що важливою причиною у формуванні стійкої особистісної віктимності є взаємовідносини з батьками, оскільки викривлені типи батьківського ставлення до дитини (депривація та симбіоз, фізичне та психічне насильство) впливають на віктимну особистісну організацію. Так, злочинці відмітили, що у більшості своїй (близько 78 %) вони були позбавлені нормального спілкування з батьками, у тому числі 9 % батьків у виборці злочинців були позбавлені батьківських прав, 15 % батьків досліджуваних цієї групи перебували в місцях позбавлення волі.

Посилити особистісну віктимність може неадекватне ставлення значущих дорослих, наприклад учителів у школі (так вважають 67 % вибірки злочинців і 23 % контрольної групи), жорстокість однолітків (за думкою 63 % вибірки злочинців і 45 % контрольної групи), залучення у вуличні угруповання з напівкримінальною субкультурою (це відмітили 26 % вибірки злочинців і 84 % контрольної групи).

Спільною є думка обох груп опитаних, що особистісній віктимізації сприяють, по-перше, такі специфічні особливості поведінки, як вживання наркотичних речовин, зловживання алкогольними напоями (слабоалкогольними та

пивом, до речі, теж), аморальна поведінка, статева розбещеність; по-друге, такі властивості, як агресивність, брутальність, інфантильність, довірливість, боягузливість, нерішучість, конфліктність.

Незрозумілим є той факт, що злочинці, які мають власний віктимний досвід і стали жертвами вимагання, шахрайства, квартирних чи кишенькових крадіжок, насильства у різних формах, узагалі схильні до меншого засудження протиправної поведінки.

До п'яти віктимногенних якостей особистості досліджувані першої групи віднесли: агресивність, конфліктність, жадібність, невміння відстояти свої інтереси, слабкість (залежність). Разом з тим злочинці вважають, що їм ці якості не притаманні. Оцінюючи себе як добрих, справедливих, рішучих, сильних, поступливих, вони на свідомому рівні заперечують наявність віктимногенних якостей, що насправді не відповідає дійсності. Учасники контрольної групи до п'ятірки основних віктимногенних якостей особистості віднесли: нерозбірливість у зв'язках, довірливість, наївність, щирість, брутальність. Своїми основними якостями вони вважають самостійність, сумлінність, щирість, чесність, відкритість, інакше кажучи, свідомо припускають ймовірність своєї вразливості та віктимності. Одержані дані анкетування узгоджуються з результатами, отриманими за методикою особистісного диференціалу. Так, досліджувані злочинці мають недостатній рівень сприйняття самого себе, явно незадоволені рівнем власних досягнень, їх поведінка часто залежить від зовнішніх обставин, вони мають викривлену самооцінку та певні невротичні проблеми. Утім невротичні проблеми можуть виникнути також унаслідок перебування у специфічному субкультурному середовищі місць виконання покарань. Досліджувані контрольної групи впевнені у собі, незалежні, відкриті, критичні до себе, у певному сенсі задоволені собою, тобто сприймають себе як особистість. У складних випадках схильні покладатися на себе, однак їм легше діяти за звичним алгоритмом.

За результатами тестування виявлено потенційну схильність до віктимної поведінки в групах досліджуваних. У групі злочинців максимально виражена реалізована віктимність, а також у чоловіків — схильність до агресивної віктимної поведінки, у жінок — схильність до залежної і безпорадної поведінки (модель пасивної віктимної поведінки). У контрольній групі найбільше значення має показник схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки, але він не перевищує нормативне значення. Схильність до агресивної віктимної поведінки часто виникає у разі поєднання агресії з некритичною поведінкою, що призводить до неадекватного оцінювання життєвих ситуацій, невиправданого ризику, зухвалості, нечутливості до небезпеки. Модель саме такої агресивної віктимної поведінки формується в осіб з дефекторною соціалізацією, недостатністю життєвого особистого досвіду,

надмірною агресією, схильністю до вживання спиртних напоїв та наркотиків, наявним високим рівнем конфліктності та тривожності. Пасивна модель віктимної поведінки частіше за все притаманна психічно незрілим особам, тим, хто має психічний інфантилізм. Жінки-злочинниці характеризуються недостатньою самостійністю та відповідальністю, підвищеною емоційною збудливістю, конформізмом, поступливістю, нерозбірливістю у знайомствах та зв'язках, легкодумністю, вживанням токсичних і наркотичних речовин та алкогольних напоїв.

Особи, які мають реалізовану віктимність, не усвідомлюють механізми своєї віктимізації, заперечують наявність віктимногенних якостей, недооцінюють значущість своїх соціально-психологічних властивостей та особливостей поведінки, які сприяють формуванню особистісної віктимності.

Такі різнорівневі складові, як взаємовідносини з батьками, однолітками, вчителями; залучення в асоціальні угруповання; особливості соціалізації; власний віктимний досвід; певні якості людини, сприяють формуванню різних моделей віктимної поведінки.

Висновки. З погляду на стан злочинності в Україні розроблення дієвих механізмів запобігання їй — необхідна вимога сучасності. Слід приділити особливу увагу встановленню рівня латентної віктимності. Сучасна орієнтація правоохоронних органів на репресивну функцію кримінального закону і пріоритетний захист інтересів держави призводить до того, що більшість населення вважає, що інтереси кожного громадянина ніхто не захищає і не збирається захищати. На наш погляд, сучасні програми протидії злочинності обов'язково повинні розроблятися з урахуванням стану віктимізації населення, у першу чергу латентної віктимності. У більшості розвинених країн світу увага всієї правоохоронної системи спрямована на захист прав жертви злочину. Віктимність залежить від особистісних характеристик, соціального статусу людини, ступеня конфліктогенності ситуації для особи. Останні події в Україні свідчать про те, що певна частина суспільства й досі цікавиться поведінкою жертви з метою встановлення, як вона поводитися до і під час вчинення злочину. Це за міжнародними стандартами не можна робити. Завдання держави, суспільства, правоохоронних органів — встати на захист прав жертви злочину. Інакше ми ніколи не матимемо зменшення рівня латентної віктимності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовть О. Б. Про дослідження віктимної поведінки молоді у морально-правовому вимірі / О. Б. Бовть // Вісн. Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр. — К. : НУОУ, 2012. — Вип. 1 (26). — С. 131–138.

2. Рыбальская В. Я. О виктимологическом направлении профилактики преступности несовершеннолетних / В. Я. Рыбальская // Виктимология и профилактика правонарушений : сб. науч. тр. — Иркутск, 1979. — С. 68–69.
3. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. — СПб. : Питер, 2002. — 304 с.
4. Одинцова М. А. Психология жертвы. Сказкотерапия для взрослых / М. А. Одинцова. — Самара : Бахрах-М, 2010. — 240 с.
5. Сорокотягина Д. А. Виктимологический анализ при расследовании преступлений / Д. А. Сорокотягина // Криминалистическая виктимология (вопросы теории и практики) : сб. науч. тр. — Иркутск, 1980. — 124 с.
6. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии / В. Н. Кудрявцев. — М. : Юрид. лит., 1968. — 176 с.

К ВОПРОСУ О НЕКОТОРЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ ВИКТИМНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Христич И. А., Шевченко Л. А.

Рассмотрены отдельные социально-психологические составляющие виктимности личности, виктимогенные свойства личности, агрессивная и пассивная модели виктимного поведения человека. Предположено, что виктимность зависит от личностных характеристик человека, его социального статуса и степени конфликтогенности ситуации.

Ключевые слова: *виктимность, реализованная виктимность, личность, адаптация, агрессивность, инфантилизм, профилактика преступности.*

TO THE QUESTION ABOUT SOME PARTS OF PERSONALITY'S VICTIMITY

Khristich I. O., Shevchenko L. O.

Some social and psychological parts of personality's victimity, victimization quality of personality, aggressive and passive models of victim behavior are considered in the article. Victimity some way depends on personality characteristics, social status of person, and conflictology degree of situation for person.

Key words: *victimity, realized victimity, personality, adaptation, aggressiveness, infantilism, prevention of crimes.*